

Пакліна Т. О.,
ад'юнкт кафедри юридичної психології
Національної академії внутрішніх справ,
підполковник поліції

ХАРАКТЕРИСТИКА ВБИВСТВ ЧЕРЕЗ НЕОБЕРЕЖНІСТЬ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

DESCRIPTION OF MURDER BY NEGLIGENCE: CRIMINAL ASPECTS

У статті, на основі компаративного аналізу кримінального законодавства країн романо-германської та англо-саксонської правових сімей, висвітлюються особливості необережності як форми вини. Особливу увагу приділено ставленню особи до наслідків вчиненого діяння як складової суб'єктивної сторони правопорушення. Окреслюються виразні ознаки недбалості та самовпевненості як різновидів необережності, аналізуються підстави кримінальної відповідальності за правопорушення через необережність.

Ключові слова: необережність, вина, намір, відповідальність, суб'єктивна та проста необережність, самовпевненість, недбалість.

В статье, на основе компаративного анализа уголовного законодательства стран романо-германской и англо-саксонской правовых семей, освещаются особенности неосторожности как формы вины. Особое внимание уделено отношению лица к последствиям совершенного деяния как составной части субъективной стороны правонарушения. Очерчиваются существенные признаки небрежности и самоуверенности как разновидностей неосторожности, анализируются основания уголовной ответственности за правонарушение из-за неосторожности.

Ключевые слова: неосторожность, вина, намерение, ответственность, субъективная и простая неосторожность, самоуверенность, небрежность.

In the article, on the basis of comparative analysis of criminal statute of countries romain-german and anglo saxon legal families, the features of carelessness, as forms of guilt, are illuminated. The special attention is devoted to attitude of person toward the consequences of perfect act, as component part of subjective side of offence. The substantial signs of negligence and self-confidence are outlined as varieties of carelessness, the grounds of criminal responsibility are analysed for offence from a carelessness.

Key words: carelessness, guilt, intention, responsibility, subjective and simple carelessness, self-confidence, negligence.

Актуальність. Важливим напрямом дослідження вбивства через необережність є формування його кримінально-правової характеристики. Помітну роль для її розуміння відіграють суб'єктивні чинники: особистість правопорушника, наявність умислу, психофізіологічний стан особи, а також наявність сприятливих об'єктивних, зовнішніх чинників. Убивство через необережність (ст. 119 КК України) за складом досить схоже з деякими іншими видами правопорушень, зокрема з нанесенням тяжких тілесних ушкоджень згідно зі ст. 121 КК України, у частині другій якої йдеться про спричинення смерті потерпілого. У закордонній практиці доволі сталою є думка стосовно неусвідомлення особою, яка вчиняє правопорушення через необережність, можливості настання суспільно-шкідливих наслідків, що, у свою чергу, стає підставою для пом'якшення відповідальності, або взагалі звільнення від неї.

Мета статті. На основі аналізу міжнародної практики висвітлити особливості кримінально-правової кваліфікації убивства через необережність, відокремити його від суміжних видів правопорушень, визначити своєрідність суб'єктивної сторони вчинення.

Останні дослідження. Проблематика дослідження вбивств різної форми вини опрацьована в роботах В.В. Агільдїна, Ю.В. Бауліна, С.В. Бородїна,

В.О. Глушкова, О.В. Гороховської, А.В. Наумова, В.О. Навроцького, Н.С. Таганцева, А.А. Піонтковського, В.В. Сташиса, М.Д. Шаргородського та інших науковців.

Виклад основного матеріалу. Кримінально-правове поняття «необережність», перш за все, слід розглядати з позиції форми вини, водночас з умислом, що, згідно з вітчизняним законодавством, відображається у кваліфікації злочинної самовпевненості та недбалості. Однак зарубіжний досвід свідчить про те, що в доктрині кримінального права країн континентальної Європи та англо-саксонської правової сім'ї існують певні відмінності, що розрізняють види умислу в залежності від характеристики вчиненого правопорушення.

Слід також зазначити, що вбивство, вчинене через необережність, необхідно відокремлювати від випадкового заподіяння смерті (казусу), коли особа, яка заподіяла загибель потерпілого, не передбачала наслідків своїх дій (бездіяльності) у вигляді смерті, і, за обставинами справи, не повинна була, або не могла цього передбачати.

Водночас, для адекватної кваліфікації та відмежування вбивств через необережність від суміжних правопорушень варто правильно тлумачити саме поняття «необережність». У Кримінальному Кодексі України (далі – КК України) необережність, як форма

вини, розглядається через призму злочинної недбалості та самовпевненості (ст. 25 КК України).

Злочинна недбалість – це необережність, що виявляється у непередбаченні особою можливості настання суспільно небезпечних наслідків діяння (дії або бездіяльності), хоча вона повинна була й могла їх передбачити.

Проте, злочинну самовпевненість законодавець трактує як передбачення особою можливості настання суспільно небезпечних наслідків діяння (дії або бездіяльності), але легковажно розраховує на їх відвернення [1].

На протипагу вітчизняному законодавству, у країнах англо-саксонського права вбивство, вчиненому через необережність, не притаманна чітка категоризація. Згідно з федеральним законодавством США, у кожному штаті окремо існує індивідуальний підхід до диференціації видів вини, що виключає її універсальне, загальноправове розуміння.

У США, з позиції федерального законодавства, вина кваліфікується через наявність (відсутність) низки наступних кримінально-правових елементів:

- 1) мета;
- 2) усвідомлення;
- 3) необережність;
- 4) недбалість.

Зазначені особливості оцінюються з позицій результативності, тому варто розглядати вину з точки зору наявності: 1) мети, заради якої діє особа, яка має намір досягти визначеного результату; 2) усвідомлення, тобто, навіть за відсутності мети досягнення конкретного результату, особа усвідомлює високий ступінь вірогідності того, що її дії призведуть до неминучих наслідків; 3) необережність, коли особа усвідомлює або ігнорує не виправданий ризик настання результату. За цих обставин уникнути наслідків можливо, проте особа не попереджає ймовірності їх настання; 4) недбалість знаходить свій прояв у неусвідомленні особою настання шкідливих наслідків за наявності їх «істотного й не виправданого ризику», про що, тим не менше, особа повинна була знати. Особливість цієї форми вини полягає в тому, що особа взагалі-то не бажала настання наслідків, не усвідомлювала їх вірогідність, але, як «розумна людина», повинна була усвідомлювати.

Отже, вищезазначені форми вини існують за умови наявності мети, усвідомлення, необережності або недбалості.

У роботах американських науковців можна побачити своєрідну класифікацію форм провини, зокрема – намір і усвідомленість як форми спеціальної вини, а передбачення, необережність і кримінальна недбалість – це вияв загальної вини. Натомість, із наміром особа діє, якщо вона усвідомлює власні дії та прагне досягнення природних і можливих наслідків такої поведінки.

Так у Кримінальному кодексі США, у розділі «Злочини та кримінальні процедури», ненавмисне вбивство (*man's laughter*) – це протиправне вбивство людини без злого умислу. Цей вид вбивства може кваліфікуватися як свавільне вбивство, що

вчиняють при раптовій сварці чи у стані афекту, так і вимушене, що прирівнюється до тяжкого злочину, оскільки здійснюється в небезпечний спосіб, тобто без належної обережності.

Вимушене вбивство прирівнюється до проти-правної дії, що рівнозначна тяжкому правопорушенню, або вчинена незаконним способом, або ж без належної обережності та обачності акту, що може призвести до смерті.

До злочинів першого ступеня належать:

- дії, вчинені зі злим умислом, що супроводжуються застосуванням отрути, чатуванням особи;
- вбивства зловмисного характеру, вчинені або при спробі вчинити ці дії;
- підпал, втеча, вбивство, викрадення людей, державна зрада, шпигунство, саботаж за обтяжуючих обставин, сексуальне насильство, жорстоке поводження з дітьми, крадіжки зі зломом або пограбуванням;
- дії із застосуванням насильства або тортур щодо дитини або дітей;

– дії, вчинені з умислом, щоб заподіяти смерть будь-якій людині. Караються такі діяння смертною карою або довічним позбавленням волі.

Решта видів належить до злочинів другого ступеню, за вчинення яких покарання настає у вигляді строкового ув'язнення або довічного позбавлення волі [2, 3].

Форма вини визначається як така, коли «...особа не є винною у вчиненні замаху, якщо особа не діяла з метою, завідомо (усвідомлено), необачно (необережно) або недбало, у залежності від того, що вимагається відповідно до закону до кожного з матеріальних елементів цього посягання».

Кодекс визначає низку злочинів, що також можуть бути вчинені з необережності, до яких належать тяжкі тілесні травми, погрози, незаконне затримання, викрадення або захоплення заручників [5].

В одному випадку необережність розглядається як поведінка особи, що усвідомлює ризик, який уже виник або настане внаслідок певних обставин. В іншому, особа, у силу об'єктивно існуючої ситуації, не усвідомлює можливості настання ризику, який може бути присутнім за обставин, що склалися.

Ми вважаємо, що вбивство через необережність, як склад злочину, має чіткі ідентифікуючі ознаки: характер завданої шкоди, однорідність суб'єктивної сторони, структура механізму завдання шкоди, що складає об'єктивну сторону злочину.

Так, П.С. Дагель визначає необхідність диференціації необережності, зважаючи, зокрема, на важливість ролі настання наслідків. До ключових позицій він відносить характер завдання шкоди та матеріальне підтвердження завданих збитків [4].

Суттєву роль у даному випадку відіграє ставлення особи винного до наслідків вчиненого діяння, що дозволяє визначити, чи діяла особа навмисно, чи з необережності.

За такої умови варто визначитися із суб'єктивною стороною вбивства, вчиненого через необережність, зокрема щодо ставлення особи до наслідків через

призму умислу за умови прогнозування нею реальної можливості настання смерті; коли особа легковажно розраховувала на можливість попередження цих наслідків, а також усвідомлювала можливість заподіяння шкоди за відсутності факту настання смерті, але за наявності можливості попередити вбивство.

В англійському законодавстві не існує чіткого розмежування між видами вини. У численних випадках, при вчиненні злочину через необережність, остання є формою провини, достатньою для настання кримінальної відповідальності. Після прийняття рішення Палати лордів у «справі Колдуелл», юристи розрізняють два різновиди необережності – суб'єктивна необережність і проста необережність.

Суб'єктивна необережність передбачає усвідомлення наявності не виправданого ризику. Особа діє з суб'єктивною необережністю щодо наслідків навмисного акту, якщо, вчиняючи його, передбачає ризик того, що дані наслідки можуть виникнути в результаті її дій, і за будь-яких обставин у неї немає підстав вважати, що цей ризик не настане.

Для настання суб'єктивної необережності головною складовою виступає реальне настання наслідків у зв'язку із вчиненням акту. Так, особа діє з суб'єктивної необережності, коли дійсно розуміє, що існує небезпека настання негативних наслідків [6].

У «справі Каннінхем» вперше досить розширено надано тлумачення суб'єктивної сторони. Суть цієї справи полягала в тому, що обвинувачений Каннінхем, з метою подальшого продажу будинку, зірвав зі стіни лічильник, пошкодивши при цьому газову трубу, унаслідок чого накопичення газу в сусідньому будинку призвело до отруєння його мешканців.

Каннінхем був визнаний винним у зловмисному поводженні з небезпечною для життя отруйною речовиною. Приймаючи рішення, суд взяв до уваги та проаналізував наступні факти: по-перше, чи встановлено існування в обвинуваченого наміру заподіяти конкретний вид шкоди, що згодом і настав; по-друге, чи доведено наявності у діяч обвинуваченого необережності, незалежно від того, були завдані збитки чи ні (тобто, обвинувачення має довести, що обвинувачений передбачав можливість заподіяння такої шкоди і діяв, допускаючи його настання). Інакше кажучи, важливість передбачення наслідків особою є обов'язковою умовою для встановлення її вини. У справах, виникнення яких обумовлено «злим умислом», для настання кримінальної відповідальності недостатньо того, що обвинувачений просто передбачав можливі наслідки, оскільки ризик повинен бути очевидний.

Відповідно до англо-американського права, якщо встановлено намір особи заподіяти тяжку тілесну шкоду, унаслідок якої було спричинено смерть потерпілого, особа визнається винною в тяжкому вбивстві, а не в заподіянні смерті з необережності. Умисел заподіяти тяжкі тілесні ушкодження є однією зі складових «злого наміру», що й виокремлює тяжке вбивство від інших видів вбивств.

За ст. 222 Кримінального кодексу Канади, особа визнається такою, що вчинила вбивство, коли вона

в будь-який спосіб заподіяла смерть іншій людині. Так само до вбивства прирівнюються випадки заподіяння смерті: 1) у результаті вчинення протиправного діяння; 2) у результаті злочинної недбалості; 3) у результаті психічного впливу, що знаходить свій прояв у загрозі застосування насильства, або обмані, спрямованому на вчинення особою дії, яка призведе до смерті; 4) унаслідок навмисного залякування малолітнього або душевнохворого. Заслуговує на увагу те, що за такої умови кримінально каранім є виключно факт спричинення смерті [6].

Знання та необережність (нерозсудливість) представляють собою форми «винної волі» (men's zeal). При визначенні умислу звертається увага на усвідомлення особою матеріального елементу злочину. При тому, якщо склад злочину додатково містить супутні обставини, то особа повинна передбачити їх урахування, а стосовно результату – в особи повинна бути впевненість у тому, що її поведінка призведе до нього. У випадку вчинення правопорушення через необережність, особа вчиняє діяння необережно відносно матеріального елементу злочину, свідомо ігноруючи безпосередній ризик настання злочинних наслідків власної поведінки [7, с. 480].

Необережність розуміється як суб'єктивний стан, коли делінквент свідомо ігнорує можливість настання шкідливих наслідків. Так, Р. Крос і Ф. Джонс акцентують увагу на тому, що дефініцію необережності, зазвичай, використовують у двох значеннях. У першому значенні враховується суб'єктивний аспект, коли делінквент свідомо припускає наявність не виправданого ризику, а у другому – об'єктивним аспектом виступає поведінка, що фактично містить у собі не виправданий ризик, незалежно від того, знав про цей ризик виконавець або не знав.

Тому необережність виступає формою провини, що наближено ототожнюється з поняттям наміру. З точки зору вольового контролю поведінки, різниця між ними майже відсутня. І намір (умисел), і необережність є лише формою, а протиправні дії є вольовим актом. Розмежувати їх необхідно в залежності від ставлення суб'єкта до наслідків злочинної поведінки. Діяння вважається навмисним, якщо його суб'єкт переслідує досягнення певної мети, якщо він очікує настання конкретного результату та прагне цього. За умови вчинення дій через необережність, у суб'єкта відсутній вольовий момент. Правопорушник не бажає настання шкідливих наслідків, але усвідомлює або повинен усвідомлювати загрозу (або високий ступінь можливості) її настання.

Необхідно звернути увагу на те, що суб'єкт має здатність усвідомлювати або передбачати наслідки конкретного, а не «абстрактного» діяння, за яке настає відповідальність, у зв'язку з чим, необережними визнаються діяння особи при передбаченні нею наслідків своєї поведінки, та діяння, коли вона наслідків не передбачає, але повинна їх передбачити.

У кримінальному законодавстві Ізраїлю вбивство через необережність також виділено в окрему норму. Відповідно до статті 304 Закону про кримінальне право Ізраїлю (1977 р.), за вказане правопорушення

передбачено покарання у вигляді позбавлення волі строком на три роки.

Необережність поділяється на такі види:

– байдужість виявляється у відсутності вираженого ставлення до можливості настання негативних наслідків;

– легковажність виявляється у нерозумному ризику щодо можливості запобігання вищезазначених наслідків.

Необережність полягає в неусвідомленні характеру діяння, сприятливих обставин, або можливості настання наслідків діяння, тобто того, що відноситься до ознак злочину, коли за певних обставин справи особа мала б усвідомлювати ці ознаки. У цьому випадку наявною є недбалість, або ж можливість заподіяння наслідків не перебувала в межах розумного ризику. Важливо акцентувати увагу на тому, що необережність у кримінальному законі Ізраїлю визнається як елемент суб'єктивної сторони лише у випадку вчинення злочину, який не є тяжким, зокрема, лише злочину легкої та середньої тяжкості [8].

У французькому кримінальному праві ненавмисна форма вини, або необережність, визначається як певна протилежність умисної вини. Наприклад, О. Конт і Местр дю Шамбон писали: «Якщо умисел – це напрямок волі, необережність – це воля неспрямована; якщо умисел – це воля, спрямована до незаконного результату, який злочинець усвідомлює, то необережність – це непередбачувані результати, коли виконавець не обмірковує ризик його несподіваної появи» [9, с. 382].

Французькі законодавці також зазначають, що необережність не є злочинною. Необережність як форма вини існує тільки через наслідки, що настали. Так у КК Франції існує, наприклад, норма про кримінальну відповідальність за неумисне вбивство, в якій вичерпно зазначені різні варіанти поведінки винної особи: «через помилку, необережність, неуважність, недбалість або щодо недотримання заходів безпеки» [10, с. 57].

Аналізуючи поняття необережності як форми вини у французькому законодавстві, слід сказати, що кримінальна відповідальність настає лише тоді, коли необережність спричинила тяжкі наслідки (смерть, тілесні ушкодження, пожежу тощо), або коли злочинне діяння вчинене спеціальним суб'єктом, який зобов'язаний бути «особливо пильним». Необережні діяння, незалежно від того, які б наслідки вони не мали, вважаються проступками. Досить цікавою є норма ст. 222-7 КК Франції, що забороняє визнавати особу вбивцею та притягати до кримінальної відповідальності, якщо вона через нанесення тяжких тілесних ушкоджень неумисно заподіяла смерть іншій особі. Її дії визнаються такими, що заподіяли смерть через необережність [10, с. 42].

Крім того, французьке законодавство визначає також проміжну форму вини, як евентуальний умисел, під яким розуміють «необережність виключної тяжкості», яку можна було б інакше назвати «прийняттям ризику».

Висновки. Розглядаючи необережність як форму вини, яка кваліфікується в законодавстві України та в інших країнах світу, варто звернути увагу, що в більшості випадків необережність визначається по ставленню особи до наслідків вчинюваного нею діяння. Загальною особливістю необережності залишається відсутність усвідомлення настання суспільно шкідливих наслідків. За наявності в англійському законодавстві двох видів необережності – простої та суб'єктивної, саме остання характеризується усвідомленням суб'єктом невинного ризику, натомість, проста необережність не передбачає розуміння цього ризику. Цікавим є досвід кримінального законодавства Ізраїлю, де необережність виражається через байдужість або легковажність, а складовою суб'єктивної сторони вона може бути лише при вчиненні злочинів невеликої та середньої тяжкості. Таким чином, у переважній більшості країн необережність визнається формою вини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальний Кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. – Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст.131.
2. U.S. Code Part I – Crimes. Chapter 51 – homicide (§§ 1111 to 1122) [Електронний ресурс] ; Legal Information Institute. – Режим доступу: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/part-I>
3. Legislating the Criminal Code: Offences against the person and general principles Law Commission Consultation Paper No 122, Legislating the Criminal Code: Offences against the Person and General Principles (1992).
4. Дагель П.С. Неосторожность. Уголовно-правовые и криминологические проблемы / П.С. Дагель – М., 1977 – 126 с.
5. Card, Cross and Jones. Introduction to Criminal Law. – London, 2011. – 264 p.
6. Criminal Code (R.S., 1985, P.46) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://laws.justice.gc.ca/en/C-46>
7. Уголовное право зарубежных государств. Общая часть: [учебное пособие] / Под ред. и с предисл. И.Д. Козочкина ; Институт международного права и экономики им. А.С. Грибоедова. – М.: Омега-Л, 2003. – 576 с.
8. Закон об уголовном праве Израйля [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://crimpravo.ru/codecs/izr/2.pdf>
9. Rassat M.-L Droit penal. Presses Universitaires de France. – 1987. – P. 382–383.
10. Уголовный кодекс Франции – СПб.: Юридический центр Пресс. – 2002. – 369 с.

Пономарьова М. С.,
аспірант

Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України

РОДОВИЙ ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ «ПОСТАНОВЛЕННЯ СУДДЕЮ (СУДДЯМИ) ЗАВІДОМО НЕПРАВОСУДНОГО ВИРОКУ, РІШЕННЯ, УХВАЛИ АБО ПОСТАНОВИ»

SOME QUESTIONS OF FAMILY OBJECT OF CRIME “DECISION BY JUDGE (BY JUDGES) SCIENTER UNJUSTICE JUDICIAL SENTENCE, DECISION, DETERMINATION OR DECISION”

У статті проаналізовано особливості родового об'єкта злочину «Постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного рішення, вироку, ухвали або постанови». Запропоновано нову редакцію назви розділу XVIII Кримінального кодексу України.

Ключові слова: родовий об'єкт, правосуддя, система судоустрою, суд, діяльність суду.

В статье проанализированы особенности родового объекта преступления «Постановление судьей (судьями) заведомо неправосудного решения, приговора, определения или постановления». Предложена новая редакция названия раздела XVIII Уголовного кодекса Украины.

Ключевые слова: родовой объект, правосудие, система судоустройства, суд, деятельность суда.

The article analyzes the scientific approaches to the category of common object of offence. The features of family object of crime “Decision by a judge (by judges) scented injustice court decision, sentence, decision or decision”. The division of XVIII Criminal Code of Ukraine “Crime in the field of judicial protection of rights of man”.

Key words: common object, generic object, justice, court, operation of court.

У теорії кримінального права категорія об'єкту злочину належить до найбільш дискусійних. Родовий об'єкт як правовий засіб відображення суспільних відносин у кримінальному законі має важливе наукове й практичне значення. Правосуддя в широкому сенсі виступає найважливішим засобом додержання конституційних прав громадян, належної процедури судового розгляду та засобом оцінки розвитку суспільства. Окремого дослідження потребує категорія родового об'єкту розділу XVIII «Злочинів проти правосуддя», склад злочину «Постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови» у системі складів злочину розділу XVIII Кримінального кодексу України (далі – КК) з урахуванням однорідних груп суспільних відносин, що охороняються Розділом XVIII.

Метою статті є визначення поняття та особливостей родового об'єкта злочину «Постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови», надання пропозицій щодо удосконалення розташування складів злочину у Розділі XVIII КК України «Злочини проти правосуддя».

Питання загального об'єкта злочину досліджували М. Бажанов, В. Базов, Л. Білогриць-Котляревський, С. Гавриш, І. Каіржанов, О. Кістяківський, Є. Лашук, А. Музика, Г. Новоселов, М. Панов, А. Піонтковський, В. Спасович, М. Таганцев, В. Тацій, А. Трайнін, І. Фойницький та інші. Проблеми об'єкта злочину «Постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали, або постанови» приділяли увагу М. Бажанов, Ю. Баулін, В. Борисов, Ю. Грошевий, О. Дудоров, О. Капліна,

Н. Квасневська, О. Кваша, М. Таганцев, І. Тітко, В. Тютюгін.

З метою всебічного дослідження терміну «об'єкт» вважаємо за необхідне надати лексичне та юридичне значення категорії. Так, термін походить від латинського “objectum” – «об'єкт, предмет», у філософії позначає те, на що спрямована активність (реальна і пізнавальна) певного суб'єкта [1, с. 259]. В юридичному словнику зазначено, що об'єкт злочину – суспільні відносини, проти яких спрямовано злочин [2, с. 27].

Першою як самостійний науковий погляд на розуміння об'єкта злочину виникла концепція «суб'єктивного права», яка знайшла своє відбиття у працях німецького юриста П. Фейербаха. Представники названої теорії об'єктом злочину вважали суб'єктивні права людини. Зокрема, В. Спасович об'єктом називав людину з її правами та установами, які нею створюються. Вказана концепція знайшла свій подальший розвиток у працях Г. Новоселова, який стверджує, що об'єктом будь-якого злочину варто визнавати людей, які мають статус фізичних осіб, а подеколи – певну множинність осіб [3, с. 60]. А. Музика та Є. Лашук, не погоджуючись із вказаною теорією, зазначали, що дотримання такої логіки призведе до нівелювання понять об'єкта посягання і потерпілого від злочину та неможливості розмежування шкоди, яка заподіяна, наприклад, викраденням чужого майна від шкоди, завданої викраденням зброї [4, с. 17].

Свою роль відіграла й теорія нормативістів, основу якої становили погляди І. Канта, зміст полягав у тому, що злочином вважається лише порушен-

ням певної норми, а сутністю злочину виступає його юридична форма. Прихильниками цієї концепції були М. Таганцев [5], І. Фойницький [6], Л. Білогриць-Котляревський. [7]. М. Таганцев вказував, що посягання на норму права в її реальному бутті є посяганням на право охорони життєвого інтересу, на правове благо, а визначаючи злочинне діяння як посягання на правову норму, можна визначити й поняття об'єкта злочинного посягання: ним є правовий припис чи норма права, що виражена у вхожому у сферу суб'єктивних прав життєвому інтересі, який охороняється цією нормою [8, с. 167].

Прихильник теорії соціальних цінностей О. Кістяківський об'єктом злочину називає людину з її правами та установами, які створюються нею як суспільною істотою. До об'єкта охорони, на думку вченого, належать здоров'я, свобода, речі, тварини, «установи» і навіть певний склад думок. Є. Фесенко вважає, що цінності – це різноманітні об'єкти матеріального світу, зокрема і сама людина, які мають суттєве позитивне значення для окремих осіб, соціальних груп і суспільства загалом [9, с. 8]. Прихильниками концепції цінностей (благ) як об'єкта злочину були А. Трайнін [10] і М. Стручков [11].

З теорії німецького юриста Р. Іерінга бере виток концепція інтересу як об'єкта злочину, яка розкриває категорію як благо, що потребує захисту кримінального закону. Вказану теорію розвили І. Каіржанов, В. Сіренко, В. Субочев. Так, на думку В. Сіренка, інтерес – це зв'язок, залежність. У структурі інтересу він виділяє основні елементи як необхідність задоволення певної потреби [12, с. 37].

Варто зазначити, що кожна аналізована теорія має право на існування в науковому просторі і своє підґрунтя. Водночас можна констатувати, спираючись, насамперед, на наукові дослідження таких відомих вчених, як-от І. Фойницький, М. Сергієвський, А. Піонтковський, М. Бажанов, В. Кудрявцев, В.В. Сташис, В. Тацій, М. Панов, що, зважаючи на положення чинного Кримінального кодексу України, загальним об'єктом злочину є сукупність суспільних відносин, що перебувають під охороною кримінального закону. Охорона прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам, закріплені у ст. 1 КК України, визначають загальний об'єкт суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом.

З теорії права відома класифікація об'єкта злочину «за вертикаллю» на загальний, родовий та безпосередній об'єкти. Окремі вчені є прихильниками не тричленної, а чотиричленної класифікації об'єкта злочину [13, с. 44]. Уперше така класифікація була запропонована Є. Фроловим, який виокремлював підгруповий (видовий) об'єкт злочину, що посідає проміжне місце між родовим та загальним об'єктом і є частиною, підсистемою родового об'єкта, перебуваючи з ним у відносинах «рід-вид» [14]. Як зазначає В. Тацій, виділення видового (підгрупового) об'єкта

не суперечить тричленній класифікації, а існує поряд із нею – виокремлення окремих груп суспільних відносин, які входять до родового об'єкта. Так, на думку російського дослідника Л. Круглікова, ієрархія об'єктів в Особливій частині КК РФ виглядає так: 1) загальний об'єкт; 2) об'єкт розділу; 3) об'єкт глави; 4) груповий об'єкт; 5) підгруповий об'єкт; 6) видовий об'єкт; 7) безпосередній об'єкт, який порушується конкретним посяганням [15]. Чотириступенева система класифікації злочинів існує в кримінальних кодексах штатів і Зразковому кримінальному кодексі США 1962 р., який, хоч і не має офіційного характеру, увібрав досвід розвитку американського кримінального права, основні положення Зразкового КК України, що дає можливість однаково тлумачити головні інститути кримінального права. Родовий об'єкт об'єднує тотожні чи однорідні взаємопов'язані відносини і визначає характер суспільної небезпеки відповідної групи злочинів. В. Тацій підкреслює: «Групувати суспільні відносини треба не довільно, а на підставі об'єктивно існуючих критеріїв, які зумовлюють їхню тотожність або однорідність. Основою такої класифікації суспільних відносин слушно визнається та чи інша сфера державного чи громадського життя».

Важливим для аналізу родового об'єкта відносин у сфері правосуддя загалом та об'єкта «Постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови» зокрема є аналіз норми права, що охороняють суспільні відносини законодавства інших країн. Так, у Кримінальному кодексі Іспанії [16, с. 214] за родовим об'єктом згруповані норми, що передбачають кримінальну відповідальність за злочини проти правосуддя. У межах розділу «Злочини проти правосуддя» передбачено такі глави: «Службові злочини», «Невиконання обов'язку перешкоджати вчиненню злочину і обов'язку кримінального переслідування», «Про незаконне здійснення власного права», «Про обструкцію правосуддя та порушення професійного обов'язку» та «Про порушення вироку», тощо. Кримінально карані у Кримінальному кодексі Іспанії в главі I «Посадові злочини» визнано винесення незаконного рішення та винесення незаконного рішення через грубу необережність чи незнання. На наш погляд, така систематизація системи злочинів проти правосуддя полегшує процедуру орієнтації норм та визначає чітку ієрархічну побудову охоронюваних об'єктів у кодифікованому джерелі.

У КК Франції, за аналогією до кримінального закону КНР, ФРН, Голландії, норми, які передбачають кримінальну відповідальність за злочини проти правосуддя, не об'єднані за ознакою родового об'єкта у межах одного розділу, а містяться у різних [17]. Регламентована КК ФРН відповідальність суддів й іншими нормами, зокрема, за примушування до надання свідчень шляхом застосування сили чи погроз (§ 343); незаконне розголошення інформації про судовий розгляд (§ 353d); підrobка даних, що мають доказове значення (§ 296). Аналіз норм КК ФРН свідчить, що діяння, які вчиняються суддями

чи стосовно них, виділяються в окремі параграфи або пункти.

У Кримінальному кодексі КНР [18, с. 69] виділено родовий об'єкт у розділі «Злочини проти судового порядку». Знищення доказів, перешкоджання чи примушування до надання свідчень належать до злочинів, що можуть бути вчинені суддями. Водночас § 9 «Службові злочини» передбачає відповідальність за притягнення звідомо невинного до кримінальної відповідальності, незаконне звільнення від кримінальної відповідальності внаслідок винесення незаконного вироку. Також передбачена відповідальність судді, якщо він у процесі судового розгляду кримінальної справи відступив від реальних фактів і закону, або постановив неправосудний вирок на підставі вільного тлумачення закону. У § 339 «Винесення незаконного вироку чи рішення» передбачена відповідальність судді (суддів), іншої службової особи чи третейського судді, який під час розгляду справи чи винесення рішення у ній обходить закон на користь або шкоду однієї зі сторін. У наведеній конструкції норми законодавець не вказує на форму вини, а тому вбачається, що відповідальність за § 339 може наставати як за умисної, так і з необережної форм вини. Вважаємо, що суспільна небезпека за умови умисного неправосуддя та неправосуддя з необережності є різною, а умисне вчинення злочину свідчить, як правило, про наявність корисливого, кар'єристського чи іншого мотиву, тому умисну та необережну форму вини не доцільно розташовувати в одній правовій нормі.

Особливістю кримінальних джерел права КК КНР і КК Іспанії є диференціація залежно від виду судового провадження (кримінального, цивільного, адміністративного), в якому було постановлено неправосудний акт.

У КК Королівства Голландії злочини за родовим об'єктом згруповані у розділі 28 «Злочини, пов'язані зі зловживанням за посадою», де встановлено відповідальність за злочини проти правосуддя, що вчиняються посадовими особами органів правосуддя. У розділі безпосереднім об'єктом посягання визначено отримання хабара, предмети, що обґрунтовують істинність у справі, що полягає в їхньому умисному приховуванні. У § 1 ст. 364 кримінально караним об'єктом визнано також отримання суддею винагороди чи прийняття ним обіцянки винагороди, якщо він усвідомлює, що це робиться, щоб вплинути на його рішення по даній справі.

У Кримінальному кодексі Норвегії злочини проти правосуддя не згруповані за родовим об'єктом, а розміщені у кількох різних главах. Злочини, що вчиняються службовими особами проти правосуддя, визначені у главі 11 «Службові злочини». Передбачена серед службових злочинів і відповідальність суддів за постановлення неправосудного вироку та хабарництво суддів у § 110 «Службові злочини» [19]. Звернемо увагу, що в аналізованих кодифікованих джерелах підкреслена суспільна небезпека злочинів, що посягають на правосуддя шляхом запровадження більш суворого виду покарання порівняно з покаран-

ням за хабарництво, вчинене іншими суб'єктами у сфері службової діяльності.

Кримінальний кодекс Данії взагалі не виокремлює злочини за таким родовим об'єктом, як неправосуддя. У главі 16 «Злочини, що вчиняються при здійсненні державної функції» передбачено вчинені іншими службовими особами злочинні діяння, що посягають на правосуддя. Зокрема, у § 146, коли будь-яка особа, яка наділена юрисдикційною чи іншою державною владою приймати рішення з будь-якого питання щодо прав приватних осіб, проявлятиме несправедливість під час розгляду чи вирішення справи [20].

Аналіз норм права, що криміналізують відповідальність за винесення неправосудного акта суддею у пострадянських країнах свідчить, що таке діяння міститься у КК Латвійської Республіки, Республіки Болгарії, Республіки Білорусі. Кримінальна відповідальність встановлена й за «Завідомо незаконне ув'язнення під вартою», «Завідомо незаконне затримання чи привід».

Кримінальний кодекс Грузії містить окремий розділ XII «Злочини проти судової влади», який об'єднує чотири глави, зокрема, «Злочини проти діяльності судових органів», «Злочини проти процесуального порядку отримання доказів», «Діяння, спрямовані проти запобігання і розкриття злочинів» та «Злочини проти виконання судових актів» [21]. Водночас ст. 334 КК Грузії встановлює відповідальність за незаконне звільнення від кримінальної відповідальності обвинуваченого чи підозрюваного у вчиненні злочину, у ст. 366 глави «Службові злочини» регламентовано відповідальність суддів за винесення незаконного вироку чи іншого судового рішення.

З аналізу кримінальних джерел інших країн відслідковується тенденція виокремлення об'єктів певного виду, що охороняють процедуру судового розгляду, наприклад, у КК Грузії в окремому розділі «Злочини проти судового порядку», главі 34 «Злочини проти правосуддя» КК Республіки Білорусь. Вказане свідчить про спробу кодифікації тотожних зі складом злочину «Постановленням суддею (суддями) звідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови» злочинних діянь у межах єдиного об'єкта.

На цьому етапі український законодавець об'єднав норми, що встановлюють відповідальність за злочинні посягання на правосуддя у розділі XVIII КК України «Злочини проти правосуддя». Відповідальність суддів передбачена низкою статей розділу, зокрема, ст. 374 «Порушення права на захист», ст. 375 «Постановлення суддею (суддями) звідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови», ст. 380 «Невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист», ст. 381 «Розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист», ч. 2 ст. 387 «Розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування», ч. 2 ст. 397 «Втручання в діяльність захисника чи представника особи». Вказані склади злочинів охороня-

ють права людини на судовій стадії розгляду справи, процедуру судового розгляду «зсередини» і виокремлюють самостійну групу охоронюваних суспільних відносин, мають власні завдання у розділі «Злочини проти правосуддя». Вважаємо, що склади злочинів, передбачені ст.ст. 371, 372, 373, 374, 381, 387 КК України, регулюють однорідні суспільні відносини, подібні за суб'єктом складом та правовідносинами на які відбувається посягання. Статус прокурора у Рекомендаціях Ради Європи наближений до статусу судді у провадженні, тому необхідно, на наше переконання, розмежовувати діяння, вчинені слідчим, прокурором за видовим об'єктом охоронюваних суспільних відносин.

Особливістю ухваленого 1 січня 1927 р. КК УРСР є те, що первинні норми КК УРСР 1927 р., як і норми КК УРСР 1922 р., передбачали відповідальність лише за винесення неправосудного вироку. Згодом норму викладено в такій редакції: «Постановлення суддями з корисливих чи інших особистих інтересів неправосудного вироку, рішення та інших постанов <...>». Уперше встановлено родовий об'єкт посягання, передбачених розділом VIII «Злочини проти правосуддя» у Кримінальному кодексі 1960 р., в якому визначено ознаки складів злочинів, декриміналізовано діяння, що не становили значної суспільної небезпеки, та запроваджено відповідальність за окремі діяння. У Розділі дії представників слідства, суду, виправно-трудова установ, прокуратури, суду та окремих осіб, від яких залежить виконання завдань правосуддя, зведені до єдиного об'єкта посягання – правосуддя у розумінні досудової діяльності, судового розгляду справ та діяльності, пов'язаної з реалізацією судових рішень. Також розширення системи злочинів проти правосуддя зумовило прийняття низки галузевих нормативних актів, зокрема законів України «Про статус судів» від 15 грудня 1992 р., «Про органи суддівського самоврядування» від 2 лютого 1994 р., «Про кваліфікаційні комісії, кваліфікаційну атестацію і дисциплінарну відповідальність суддів України» від 2 лютого 1994 р., «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 р. Ст. 176 «Винесення суддями завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови» складалась з двох частин у такій редакції: «Винесення суддями з корисливих мотивів або іншої особистої заінтересованості завідомо незаконного вироку, рішення, ухвали або постанови» та те саме діяння, «якщо воно спричинило тяжкі наслідки».

У чинному Кримінальному кодексі 2001 р. систематизація злочинів проти правосуддя збережена. Склади злочинів, що охороняють належну процедуру судового розгляду, зокрема «Постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови», розташовані у розділі XVIII «Злочини проти правосуддя».

У вітчизняній літературі поняття «правосуддя» трактують у вузькому і широкому сенсі. Під правосуддям у вузькому сенсі розуміють діяльність суду з розгляду і вирішення ним справ відповідних катего-

рій, у широкому сенсі – це не лише діяльність суду з розгляду справ, а й діяльність органів та установ, які йому сприяють, а також діяльність окремих осіб, уповноважених законом на участь у судочинстві – захисників, представників, судових експертів тощо [23, с. 527]. М. Шепітько, М. Бажанов, Ш. Рашковська, Є. Смірнов погоджуються із більш широким тлумаченням категорії «правосуддя».

Семантично термін «правосуддя» означає «суд за правом», а термін «судочинство» – діяльність суду. Отже, перший термін акцентує увагу на змісті (за правом), а другий – на формі (діяльність суду). Якщо у випадку судочинства йдеться про діяльність суду, то у випадку правосуддя – про діяльність із розгляду справ з певною метою (досягнення справедливості, розв'язання конфлікту, захист прав та свобод людини, юридичних осіб, держави), тобто можемо говорити не про будь-яку діяльність суду, а таку, що відповідає певній меті. Так, у рішенні Конституційного Суду України від 30 січня 2003 р. № 3-рп/2003 у справі про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора наголошено на тому, що «правосуддя за своєю суттю визначається таким тільки за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах» [25].

Водночас Конституцією України проголошено, що утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. У разі скасування вироку суду як неправосудного держава відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану безпідставним засудженням. Особливе місце серед міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, належить Конвенції «Про захист прав і основоположних свобод». Із моменту приєднання до Конвенції Україна взяла на себе низку зобов'язань у сфері захисту прав людини. Ст. 6 КЗПЛ проголошено, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення [26].

У рішенні «Сокурєнко і Стригун проти України» [27] ЄСПЛ вислів «суд, встановлений законом» полягає у тому, що судова гілка влади в демократичному суспільстві не залежить від органів виконавчої влади, але керується законом, що приймається парламентом» (Zand v. Austria). У країнах із кодифікованим правом організації судової системи також не може бути віддана на розсуд судових органів, хоча це не означає, що суди не мають певної свободи для тлумачення відповідного національного законодавства (Coeme and Others v. Belgium). ЄСПЛ вказує, що фраза «встановлений законом» поширюється не лише на правову основу самого існування «суду», але й дотримання таким судом певних норм, які регулюють його діяльність. У рішенні у справі «Занд проти Австрії» термін «суд, встановлений законом» у пункті 1 статті 6 передбачає «усю організаційну структуру судів, включно з <...> питаннями, що належать до юрисдик-

ції певних категорій судів». О. Хогинська-Нор вказує, що зазначена правова позиція дає можливість виділити дві умови відповідності критерію «суд, встановлений законом»: організаційна (організація судової системи має регулюватися законами в їх буквальному значенні) та юрисдикційна (суд має діяти у спосіб та відповідно до повноважень, передбачених законом, у межах своєї компетенції) [28]. Науковці слушно зауважують, що вимога законності суду (суд, створений на підставі закону) поширюється не тільки на правову основу існування самого суду, а також і на склад суду у кожному провадженні [29, с. 5].

Відповідно до ст. 124 Конституції України, правосуддя в Україні здійснюють виключно суди. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. У передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи.

Ст. 125 КУ (в редакції від 02.06.2016 р.) визначено, що судоустрій в Україні будується за принципами територіальності та спеціалізації і визначається законом. Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України. Відповідно до закону можуть діяти вищі спеціалізовані суди. Загалом, принципи діяльності суду, гарантії незалежності, порядок та підстави притягнення до відповідальності передбачено Розділом VIII «Правосуддя» КУ. Статтею 131 передбачено, що в Україні діє Вища рада правосуддя, до відання якої належить: 1) внесення подання про призначення судді на посаду; 2) ухвалення рішення стосовно порушення суддею чи прокурором вимог щодо несумісності; ухвалення рішення про звільнення судді з посади; згоду на затримання судді чи утримання його під вартою тощо.

Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. передбачено, що з метою забезпечення прозорості відбіркового та кваліфікаційного іспитів діє Вища кваліфікаційна комісія суддів України (ст.ст. 72–74). З метою розгляду дисциплінарного провадження щодо судді діє Вища рада правосуддя (ст. 108), діяльність якої регулюється Законом України «Про Вищу раду правосуддя [30]».

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про Вищу раду юстиції», Вища рада юстиції є колегіальним, постійно діючим, незалежним органом, відповідальним за формування незалежного високопрофесійного суддівського корпусу, здатного кваліфіковано,

сумлінно та неупереджено здійснювати правосуддя на професійній основі, а також за прийняття рішень стосовно порушень суддями і прокурорами вимог щодо несумісності та у межах своєї компетенції про їхню дисциплінарну відповідальність. Повноваження Вищої ради юстиції (ВРЮ) визначені ст. 3 закону, відповідно до якого: ВРЮ вносить подання Президенту України про призначення суддів на посади або про звільнення їх із посад; розглядає справи і приймає рішення стосовно порушення суддями і прокурорами вимог щодо несумісності; здійснює дисциплінарне провадження стосовно суддів Верховного Суду України і суддів вищих спеціалізованих судів; розглядає скарги на рішення про притягнення (та про відмову у притягненні) до дисциплінарної відповідальності суддів апеляційних та місцевих судів, а також прокурорів.

Отже, з норм КУ, законів України «Про судоустрій і статус суддів», «Про Вищу раду юстиції» доцільно зробити висновок, що *функція правосуддя здійснюється в Україні виключно судами, відомчий контроль за діяльністю суддів здійснюється спеціально створеними органами у сфері правосуддя*. Функція правосуддя є конституційною, що здійснюється судами та спеціально утвореними органами у сфері правосуддя, діяльність яких визначається законом. Віднесення спеціально утворених органів у сфері правосуддя до розділу VIII Конституції України «Правосуддя» свідчить про особливе місце органів, що здійснюють професійний добір та відомчий контроль у системі правосуддя.

Доходимо висновку, що *родовим об'єктом аналізованого злочину є певна група охоронюваних кримінальним законом однорідних взаємопов'язаних суспільних відносин, що забезпечують організацію та здійснення правосуддя судами та спеціально утвореними органами у сфері правосуддя*. Зважаючи на те, що це певна група суспільних відносин, які мають охоронятися єдиним комплексом взаємозалежних кримінально-правових норм, пропонується відповідальність за злочини, вчинені суддями та спеціально утвореними органами у сфері правосуддя, зокрема Вищою радою правосуддя, визначити у розділі XVIII КК України «Злочини у сфері правосуддя». Інші склади злочинів, суб'єктами вчинення яких є органи досудового розслідування, прокуратури та злочини, пов'язані з посяганням на життя, здоров'я, майно судді, перенести в окремий розділ Особливої частини КК XVIII-І.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Уголовный кодекс Франции / Под ред. Л. Головки. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2002. – 650 с.
2. Уголовный кодекс Норвегии / Под ред. доктора юрид. наук Ю. Голика; пер. с норв. А. Жмени. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2003. – 376 с.
3. Уголовный кодекс Дании / Науч. ред. С. Беляева, канд. юрид. наук; пер. с дат. и англ. канд. юрид. наук. С. Беляевой, А. Рычевой. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2001. – 230 с.
4. Уголовный кодекс Грузии / Науч. ред. З. Бигвава; пер. с груз. И. Меридженашвили. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2001. – 408 с.
5. Уголовное уложение, высочайше утвержденное 22 марта 1903 года. – СПб: Сенатская типография, 1903. – 144 с.
6. Рішення Конституційного Суду України від 30 січня 2003 р. № 3-рп/2003 у справі про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора // Офіційний Вісник України – 2003. – № 6. – Ст. 245.